

VOJNOVIČEV POKLADNI SCHERZO

Pero Portolan

»Vojnovićeva nostalgija za prošlošću i dah starine i starih stvari u dubrovačkim domovima na kojima kao da još fosforesciraju tragovi minulih vremena i ljudskih osjećaja, a sve to sublimirano staračkim iskustvom pjesnikovim i produbljeno neposrednijim razumijevanjem trzaja ljudske duše, prši snažno iz ovih stranica.«

Albert Haler

(Novija dubrovačka književnost)

Nakon dva desetljeća književnih lutanja Vojnović se još jednom vratio svijetu svojih snova i vrtuku svoje inspiracije, dodavši svom dubrovačkom dramskom opusu *Maškarate ispod kuplja*. Godine, koje sada nisu samo pjesnikovo iskustvo života, pritišću kao breme pokladnog scherza, koji s više lirizma, ali manje kritičnosti pristupa umjetničkom oblikovanju likova dubrovačkih gospođa i gospara.

Veličina geste, gosparskih poza, nekritičnost prema prošlosti, a posebno slavljenje gosparskog običaja uzimanja kozica kao nečeg izuzetnog u dubrovačkoj tradiciji, umanjuju vrijednost ovog osjećajima izvezenog dramskog teksta.

Lirska dramska igra o umiranju gosparske Kozice u atmosferi gašenja vlasteoskog gospodstva, u štimungu potkrovlja i odbačenih stvari,

daje ovom tekstu posebnu dimenziju. Slika života gosparskih godišnjica u biti je sinteza svega onoga što su dubrovački gospari nazivali »držanstvom«, a što je u stvari zaostali feudalni običaj uzimanja mladih seoskih djevojaka — kmetskih kćeri — za služenje po vlasteoskim kućama.

Suzeći za odbjegliim vremenima i za gosparima koji su sve više sjene nekadašnjih ljudi na njihovom putu prema malom lapadskom groblju, Vojnović je slikajući svakodnevicu njihovog praznog življenja izgurao u prvi plan svoje pokladne igre potkrovlje vlasteoske kuće, to prinudno sidrište dubrovačkih godišnjica, gdje u trudu i odricanju, poniznosti i pregaranju, produljivahu agoniju dubrovačkih gospara, plaćajući to cijenom života, jednom kao Anica — jednom kao Nika, a najčešće kao Dive i Mare, Lucija, Kata i Vica.

Slika Nikšnica, Jera i antikijeh gospara, okruženih dragocjenim starim stvarima, svjedocima nekadašnje veličine i slave, ma koliko bila blještava i privlačna, otkriva nam pod svojom patinom beskrvnost i moralnu bijedu jedne klase na umoru.

Realnost življenja, grcanja i umiranja, sažeta u osobnim tragedijama Anice, Dive i Mare, zasjenila je sliku poetizirane gosparske prošlosti. a štimung potkrovlja, osjećaj odbačenosti, odricanja od života i uzaludna nadanja, zastrli su blještavilo salona i veličinu gosparske geste.

Pjesnikova ljubav za starim Dubrovnikom kao plima nosi ovu lirski izvezenu dramsku igru u grču zadnjeg pokladnog popodneva, unoseći u našu svijest saznanje da je bilo vrijeme da gospari pođu »spat«.

Dubrovački dramski poliptih satkan od pjesničke riječi, naslikan kao živopisna pala sa likovima iz jednog razdoblja od skoro jednog stoljeća, ovjekovječio je jedan svijet u nestajanju sa puno bola, nostalgije i sjete. *Maškarate ispod kuplja*, nastale u podmakloj dobi pjesnikova života, nakon Vojnovićevih književnih lutanja od skoro dva desetljeća, završna su slika ovog pjesničkog poliptiha neprolazne književne vrijednosti.

Maškarate ispod kuplja sa svim svojim slabostima, patetikom i tiradama, naprahanošću i sentimentalizmom ostarjelog gospara Iva upotpunjuju našu sliku Vojnovićevog Dubrovnika, zaokružujući ono što je u njegovom književnom opusu trajno vrijedno i pjesnički živo do danas. Biti prisutan i živ u književnosti od Šenoe do danas, živjeti na pozornicama neprekidno punih osam decenija, nije samo kompliment jednom piscu već istinska potvrda umjetničke vrijednosti njegovog književnog djela.

Skrhan bolešću i ratnim stradanjima, daleko od svog Dubrovnika, još jednom će Vojnović posegnuti za uspomenama svoga djetinjstva i u jednom »pokladnom scherzu« izvući iz zaborava sliku Grada iz sredine prošlog stoljeća, sliku koja s *Ekvinocijem* i *Trilogijom* čini dramski triptih Vojnovićevog dubrovačkog opusa.

Radnja *Maškarata* odvija se na tri plana: na ulici u buci pokladnog mahnitanja, u salonu usidjelica Nikšinica uz zvuke gavote, u potkrovlju gosparske kuće.

Placa sa svojim bućanjem, vriskanjem i dobacivanjem, pokladnom igrom i ludovanjem koje se samo čuje, doima se kao zvučna kulisa, neka vrsta zvučnog okvira koji omeđuje radnju što se zbiva ispod samih kupa, gdje u dekoru odbačenih starih stvari završava životna igra jedne kozice, dok dole u salonima ide svom logičom završetku jedna od stotine gosparskih drama.

Ostarjeli i životom izmoreni pisac vraća se ponovno svom jedinom pravom izvoru pjesničke inspiracije, ali poodmakla dob i dugotrajna nostalgija za gradom uspomena, učiniše ga još sentimentalnijim prema njegovoj jedinjoj ljubavi, tako da je na mnogim stranicama *Maškarata* piščeva bolećivost potisnula životnu realnost, što je znatno umanjilo vrijednost ovog dramskog teksta.

Maškarate su se vremenski pojavile sa zakašnjenjem od dva desetljeća, koliko je u stvari trajalo piščevo lutanje u traženju novih izvora inspiracije.¹

Ne shvaćajući da je njegova jedina inspiracija upravo taj stari Grad sa svojim živim i mrtvim gospodarima, palačama i stvarima, pričama i uspomenama, Vojnović će ponesen općim oduševljenjem za sve što je južnoslavensko, a naročito za ono što se romantičarski smatralo Pijemontom slavenskog juga, s vizijom ujedinjenja i oslobođanja, zabroditi u vode koje su mu bile strane, daleke i nedoživljene, jer kako inače shvatiti svu artificijelnost *Majke Jugovića*, *Lazarevog vaskrsenja*, *Imperatrix*, ili *Dame sa suncokretom* — te morbidno kozmopolitske drame smještene u prostore grada na lagunama, kako sve to dovesti u vezu sa dramatikom *Ekvinocija* gdje sve izvire iz samog života. Više poetičnosti i dramatičnosti ima u narodnoj pjesmi *Smrt majke Jugovića*² nego u svim vidovdansko-rodoljubnim tekstovima Iva Vojnovića. Istini za volju treba reći da u tim tekstovima uzalud tražimo pisca *Geraniuma*, *Ksante*, *Ekvinocija* i *Trilogije*. Koliko su god ti tekstovi bili izvođeni i ma

koliko je publika oduševljeno pljeskala »narodnom pjesniku«, brzo su pali u zaborav, naročito pošto je splasnulo oduševljenje iz 1918. Vrijeme je potisnulo sve to i sa dasaka i iz sjećanja o Vojnoviću.³ Ono po čemu je Vojnović trajno pjesnički živ nastalo je iz dubrovačke inspiracije, a tu ubrajamo i *Maškarate*.

Odjednom, nakon dvadeset godina zakašnjenja, opet jedna dubrovačka tema, još jedno vraćanje u dubrovačku prošlost i pred nama su se našle *Maškarate ispod kuplja*, sačinjene u tri dramske slike, pokladni scherzo jednog karnevalskog popodneva, vremenski smješten u sredinu prošlog stoljeća.

Mada zakašnjele, pisane drhtavom rukom ostarjelog pjesnika, sa suzom u bolesnom oku, *Maškarate* su zaključile dubrovački dramski ciklus, ne onako pjesnički snažno kao što je započet, ali, čini nam se, ipak logično za pisca koji se sve više i više vezivao za ono što je dubrovačko i staro. *Maškarate* su uz to nastale u vremenu kada su pisca putovi života udaljavali od Grada, a godine rata i stradanja još više pojačavale bolnu čeznutljivost za Dubrovnikom, pogotovo onim iz prošlosti, koji se sve više gubio iz sjećanja živih. Uz ostarjelu majku, već i sam starac, posegnut će Vojnović za uspomenama djetinjstva i snagom pjesničke uobrazilje stvoriti još jednu sliku starog Dubrovnika, ne onako punu životnih suprotnosti i dramatičnosti kakva je ona iz *Ekvinocija* ili *Dubrovačke trilogije*, već sjetnu i bolnu, sliku Dubrovnika koji nestaje, koji se gubi, sliku koju je prekrila tuga za svim onim pjesniku dragim i milim što se gubi u nepovrat, što nestaje jednom za sva vremena.

Nije to više Vojnović kozer iz *Allons enfants*, to nije pjesnik u pozi gransenjera kome je i porazna kritika mladog Krleže »manjifika«. To je pjesnik prepun nostalgije za minulim danima zaboravljenog skladnog Dubrovnika, izuzetno osjetljiv na zaborav, koji u blistavoj paradi maškaranih gospara i gospođa vraća u pokladnoj popodnevnoj igri u imaginarni život svijet koji je već davno mrtav.

Slika gospara koji polako nestaju nije dana izolirano, van prostora i vremena u kojem još egzistiraju.

Na jednoj strani je Placa i sav onaj pomahnitali svijet maškara željnih provoda i smijeha, na drugoj cjelovit milje prošlosti tipičan za goparsku kuću starog Dubrovnika, sa kozicama, djevojkama i ostarjelom poslugom, sa finim starim predmetima, pozlatom, ritualom i skladnošću, bez čega i ne bi bilo »pravog gospodstva«.

Zadnji je dan poklada. Za Nikšinicu to je još jedna godina čamotinje i tihog umiranja, za one na Placi zadnji dan karnevalskog mahnitavanja prije duge korizme, a za malu Anicu dan kada će po nju doći Zelenci, njeni samrtni djeveri. Dok s Place dopire buka gomile koja se hihista, zabavlja i luduje, u salonu Nikšinicu mrtva prošlost na čas oživljava, a ispod kuplja među nepotrebnim starim stvarima dopijeva jedan život, završava se tragedija male Kozice, jednolično teče život ostarjele služavke Mare Konavoke i bezdušno se zatomi život silovite Đive, sapete u okove zaostalih feudalnih odnosa. Ta tri plana u ovoj pokladnoj igri teku i prepliću se, uslovljavaju i upotpunjuju, stvarajući tako jedinstvenu fresku u čijem je središtu potkrovlje gosparske kuće. Upravo tu, ispod samih kupa, život bi možda mogao da se nastavi, da buja i narasta, kada ne bi bilo vlasteoske okrutne tradicije, gosparske bezdušnosti i samoživosti, za razliku od nazovi-života u damaškanim kamarama gdje istinskog života nema, gdje se on već dugo vremena gasi i vene, doveden do smrti ne samo voljom za simboličnim žrtvovanjem već u prvom redu povijesnom nužnošću odlaska gospara.⁴

Placa, sa svojom bukom, povicima i smijehom, raspojasanošću omeđenom tradicijom i vjerom, u poslijepodnevnim satima zadnjeg dana poklada, kad se pod maskom može reći sve ono što se nije smjelo i moglo reći cijelog godišta, kada i ostaci vlastele svojom ridikolozom pojavom na funjestrama svojih palača služe svjetini za uveseljavanje i smijeh, a nerijetko i za sprdnju, ta uzavrela pokladna Placa doživljava se kao okvir-kvadar toj vojnovićevskoj slici kuće Nikšinicu, u čije potkrovlje i salone smješta pisac radnju svojih *Maškarata*.

Drama počinje s običnostima svakodnevnog življenja u potkrovlju kuće nekad silne vlasteoske porodice koja je dala tko zna koliko senatura i ambasatura, knezova i pjesnika i tko bi sve znao što su bili pokojnici iz tko zna koliko pokoljenja obitelji Prokulića i Ranjine.

Sada je sve to prošlost, prošlost prisutna u moždanima posljednjih vladika, gospođa Jele i Ane zvanih Nikšinicu, i u svim onim antikacijama što su decenijama stoljećima sakupljali od Afrike do Carigrada, između Parida i Beča, Madrida i Rima... gdje su sve gospari, noni i bižnoni ovih usidjelica bili poklisari i trgovci, bankari i brodari, lihvari i »gomnari«, vukući stalno ponešto u svoj Grad, u svoju polaču, da bi sada te mrtve stvari govorile o životu ljudi koje su nadživjele.

Svi ti damaški, stočići i kanapei, zrcala i tapiti, portreti i pejzaži, burali i bauli, preživjeli su svjedoci prošlog, osuđeni da sutra završe na inkantu i da ih kupi kakav Vaso ili da ih posesa tko mu drago kad se jednog dana i Nikšinicu upute na Mihajlo. Među tim mrtvim stvarima što svjedoče o prošlosti kao da je došlo do nekakve podjele. Neke su odnijeli ispod kuplja jer nijesu za baciti i jednom bi mogle poslužiti, a druge su se zadržali doli, u kamarama od posjeda i u salunu, dočaravajući rijetkim posjetiocima nekadašnji sjaj i bogatstvo kuće Nikšinicu, brižno čuvane od djevojaka, štice od sunca i prašine, grizlica i paučine.

Dok su sve te fine i mrtve stvari u gosparskim odajama razmještene po nekakvom redu, modi ili volji gospođa, onaj drugi dio, što je kao suvišan prebačen u potkrovlje, razmješten je kako mu drago po prostranoj površini ispod samih kupa, izmiješan sa blancima i posteljama služinčadi. Tu ispod kupa, gdje ljeti žeže gorko sunce a zimi mori zubata studen, u prostoru s prozorima urezanim u kupjertu, odakle pogled pada na vrh crkve svetog Vlaha i na zvonik s gradskom urom, u tom krovom stiješnjenom prostoru tihog umiranja stvari što su nekad služile gospodarima, smjestio je Vojnović početak i kraj svoje zadnje dubrovačke drame. Anica, Đive i Mare, tri izdanka triju generacija kmetskih kćeri, što su po starom držanstvu još kao djeca odvojena od prodola i proplanka Župe, brdina i polja konavoskih, brežuljaka Rijeke i Primorja, dovedena gospodi za službu, da bi cijelog svog vijeka radile od jutra do mraka, puštane od gospođa da nedjeljom prošetaju do Brsalja nakon blagoslova u Male braće ili u Dominikana, osuđene na odricanje od ljubavi i života i polagano umiranje, sa vječno istim odgovorom — bit ćete služeni — završavale su život ili kao islužene starice u »Ošpedalu«, jer više nisu bile potrebne gospodi, ili pak istjerane na ulicu s poklonjenim plodom pohotljivih gospara da negdje u sramoti i trudu završe svoj vijek, ostavljajući djeci u nasljeđe žig »spurjana«.

Za gospara Iva to je bila »jedinstvena pojava« u cijelom Jugoslavstvu⁵, tako da dječurlija nisu poslije znala razlikovati po ponašanju bivše djevojke od pravih gospođa. Kroz kakva je sve poniženja i patnje prolazila kozica u gosparskoj kući, u čemu se sastojao njen život, naravno, ako život nije ono vječno klanjanje gospodi i ponavljanje: — Sluga Vam se, gospodar, bit ćete služeni, gospođa će odmah doč, to su Vaša skladna usta — ..., sve to kao da gospodar Ivo nije ni primjećivao ni uzimao u račun, jer kako inače shvatiti slavopojku tom držanstvu koje

ga podsjeća na ceremonijal davanja slobode rimskim libertama, kako to da knez Užički nije u toj hvalopojci jednom anakronizmu otkrivao uzroke svih nevolja svojih Anica i Kata, Điva i Mara, Vica i Lucija, kako to da Vojnović ne vidi da je to bio onaj put po kojem su na svijet dolazili nezakoniti sinovi gospara.

Bio je to svojevrsan danak u krvi vrijedan osude a ne glorifikacije.

Uz mrtve simbole gosparske prošlosti u kući Nikšinica Vojnović u svoju pokladnu dramu uvodi i simbole Grada: Zelence i svetog Vlaha. — Zelenci, ti vječiti mjernici vremena kroz duga stoljeća, simboli prolaznosti, sa svojim željeznim maljevima tuku ure danju i noću bez umora, svjedoci svega što se u Gradu događalo i događa, u Vojnovićevom scherzu ne omeđuju samo vremenski radnju između druge i pete ure »pobjed« već tu na dohvat pogledu ispred male »funjestrice« na »altani« u potkrovlju Nikšinica svojim brončanim očima prate sve što se zbiva ispod kuplja. Kameni zaštitnik Grada ispeo se na vrh svoje crkve držeći na tacunu i štiteći pastoralom Dvor i Divonu, Gospu i Placu, mire i tvrde, gledajući da mu tkogod ne otme to što čuva. Čini se tako djevojkama Nikšinica kao da svetac pazi i gleda na sve, sluša njihove molitve i vidi njihove jade.

Stoji tako kameni zaštitnik s mitrom na glavi, stoji i gleda i ništa ne vidi, kao što ni čuo nije ništa od pustijeh molitava Mare, Đive i male Anice, ostajući zajedno sa Zelencima nijemim svjedokom onog što se zbiva ispod kuplja gosparske kuće.

U toj stiješnjenosti prostori potkrovlja smjestio je pisac središte svoje radnje, prenijevši tako svoju pozornicu iz salona i sa gosparske tarace u dio kuće koji je od pamtivijeka služio za službu i nepotrebne stvari.

Iznemogla od dugotrajne bolesti, poput iščupanog cvijeta vene polagano kozica Anica. Dovedi su je gospodama još kao dijete da poput mnogih djevojaka provede dugih deset godina u Nikšinica, daleko od rodni prodola, od sela i ovaca, da u tom gredama i kupama pritisnutom prostoru čuva uspomenu na mrtvu majku i na ono nekoliko riječi gospara Jera izgovorenih u balu maloj Kozici.

Sušica, majčina uspomena i riječi mladoga gospara izgovorene u ognjici pomame zbog blizine djevojačke, ispunjavaju život ovom mladom stvorenju. Gosparske riječi opčinile su dušu ovog mladog bića i u ognjici bolesti čeka ona cijelog godišta poklade, kada će ga opet vidjeti.

Nadanje i strepnje, gorki lijekovi i krv na usnicama, priče Mare Konavočke i jezičave Đive, gosparska briga Nikšinica i utjehe gospara paroka sve je što Anica ima. Prolaze tako duge ure čekanja, dani i mjeseci polaganog gašenja male Kozice uz sjećanja na Jerove tople riječi, izgovorene u vrućici požude pokladne igre, u teškim snoviđenjima sa Zelencima kao djeverima, sa slikom umrle majke. Naviru sjećanja ali i saznanje da je sve već prošlo a da joj život ni počeo nije.

Tragični početak gašenja jednog života našao se tako na mjestu ekspozicije Vojnovićeve drame, jer sve ono što slijedi bilo u potkrovlju ili u salonima samo je dekor u drami male Kozice. Grč plača jedini je prosvjed protiv stravične sudbine.

Vojnović je svoju Kozicu zaista dao kao »lumin« što se polako dune, na kojem plamen samo ponekad jače zatreperi pod navalom misli i osjećaja. Sve je u tom liku krhko i nježno, mlado i smrtno. Nema tu ni geste ni veličine odricanja; Anica nije ni Pavle ni Deša. Ima u tom liku nečeg prepoznatljivog, naslućenog iz lika Kristine, ali samo na čas — zapravo u nekoliko trenutaka, kada Anica u zanosu misli i osjećaja ili u samrtničkoj djevojačkoj igri zamišlja svoju sreću kao što je i Križe zamišljala svoju u susretu s »Frančezima«. Kristinu nije vidio Imperatur i nije postala vladika, a mala Kozica nije nikada doživjela sanjanu sreću.

Gradeći lik male Anice Vojnović je predstavio tihi, krotki i poniznu djevojčicu vezanu za vlasteosku kuću sponama stoljetne tradicije. U liku Đive, djevojke u kojoj kipti život i želja da se život živi, iščupane iz svojih konavoskih lazina, pisac je pokazao tipičnu gosparsku služavku koja se nikada neće pomiriti sa stanjem u kom se nalazi protiv svoje volje. Grizući se u sebi, polako potiskuje sve ono što je iskonsko u ženi, a čega se mora odricati. Za gospođe ona zna samo jedan jedini odgovor: — Bićete služeni —, kako se to izgovara i danas u Dubrovniku, ali u samoći potkrovlja, prepuštena mislima i vreloj mladenačkoj krvi, njen jezik postaje britak i oštar.

Vojnović je i ovdje upotrijebio svoj ironičan način razmišljanja svojstven nekim njegovim likovima. Đive, koju su u stvari Nikšinice zarobile da po vas dan radi — pere, »utijava« i kuha, mlati tapite i ispružuje kanape, čisti prašinu i prima gospođe na posjed, »naturalo« s ritualom, kojoj je jedino dozvoljeno da od nedjelje do nedjelje sa djevojkom gospođe Deše pođe na blagoslov i prošeta do Brsalja, svojim

jetkim prosvjedima, ne šteti nikoga, pa ni svetog Vlaha u svojim razgovorima s njime dok čisti zelen ili krpi ogrnač: — Oh! sveti Vlaho! Sveti Vlaho!... što tu stojiš i držiš na dlanu ruke tacun s Gradom od kamena, ni da je — bože mi prosti! — torta od skorupa? — Vidiš li mi posla? — Vidiš li nam jada? — Rekla bih ti: »pomozite«, da me hoćete uslišati! Ma... znam, znam što ćeš mi rijet?! imaš i ti posla! Čuvaš Grad da se ne sronca na fakine doli ispred Crkve — a onu si drugu ruku podigo da blagosloviš — ili da lupneš? Ma koga?... i što?⁶

Njenu oporu čud rukom državničkih praotaca — kako bi to rekao gospodar Ivo — Nikšiniće su ukrotile, ali ne i slomile. U samoći, zaokupljena nekim poslom, dok misli naviru, Đive mrmori, grize se i prepušta svom bolu prebacujući Nikšinicama što Malicu nisu ostavili na selu, jer — ne rastu više bori kad ih presadiš.⁷

Grize se tako Đive jer ne može u sebi zatamiti mladost i želju za životom. Ne razumije ta mlada i zdrava djevojka, željna životne radosti, gosparskih zavjeta i odricanja, ne prihvaća Marino mirenje sa sudbinom i stračko kukanje. Shvaćajući da je s Anicom sve završeno, da je odzvonilo njihovoj »mačici«, prkoseći svemu što se nadvilo nad njihovo ubogo potkrovlje, svojim pričama i šalama pokušava odagnati jad iz djevojačkog srca. Sjetila se Đive djetinstva, Čoroja i Turice, Vile s vijencom i preslicom, pa tim pučkim pričama i šalama tjera tugu od male Anice.

Mare Konavoka je isto tako kao dijete došla u gospara, da prema običaju, jedinstvenom u Jugoslavenstvu — kako to ističe conte Uzički — cijeli svoj vijek prevali u služenju.

Koliko je toga Mare morala preturiti preko leđa kroz duga godišta »službovanja« u vlasteoskoj kući Nikšinića? Stara i iznemogla u kući je da pomogne Đivi i pripazi na Malicu, što ju je dovela gospođama sa samih sedam godina. Sjeća se Mare kako je ocu male bilo trudno da se odvoji od djevojčice s majčinim očima. Ostavši bez majke, sitna i nejak pošla je Anica putem tolikih dubrovačkih kozica. Pamti Mare priču kako su majku male Anice našli u povelju ispod naranče u Pera Miljana iz Ljute. Bila je to jedna od tadašnjih priča, kad su nezakonita gosparska djeca ostavljena ispred nahodišta u Gradu ili ispred praga nečije kuće, kako bi se prikrio jad osramoćene godišnjice.

Ostarijela i iscijedena dugim radom Mare je živi svjedok onog neizmjernog broja nekadašnjih kozica i djevojaka što su godine i život ostavile u potkrovljima gosparskih kuća, zaboravljajući na sve što ih

je za dugih godišta služenja u gospara razdiralo i mučilo. Mare »plinte« pomirila se sa svime. Godine su učinile svoje. Đive, u punoj životnoj snazi grize se i opire ne shvaćajući da će sve dospjeti na isti način, jer prije ili kasnije i ona će se poput Mare sagnuti pod teretom godina i rada, pokoriti volji gospara i pomiriti sa sudbinom. Zaista su gospari znali slomiti oporu čud puka i iščupati mu iz duše sve što nije bilo od koristi njihovom gospodstvu. Tješi Mare svojim pričama bolesnu Kozicu, koristi njihovom gospodstvu. Tješi Mare svojim pričama bolesnu Kozicu, pjeva joj pjesme svoga djetinjstva, uspavljujući je pričom o Baru i Maru, kako je narod zvao Zelence. Htjela bi Mare zaštititi svoju Malicu od svega što donosi prerana smrt, ali sve je zaludu. Ne shvaća ostarjela Babe ono što se zbiva u mladenačkom srcu koje žudi sa srećom u samrtničkom času, ne shvaća da njena dobrota ne može nadomjestiti ono što oduzima udes. Ona će joj pozvati gospara Jera da ga Anica još jednom vidi, ali Ane ne smije zaboraviti da se tog jutra pomirila s »onim koji sve vidi i sve čuje i koji će je uslišati«!

Sanjari umiruća djevojka o pokladima, o Čoroju i Turici, o Vili i Pjerotu, o lanjskom balu i maškarama. Gospođa Ane Nikšinića, sad kad je sve već dospjelo, dok je smrt pred vratima potkrovlja, skida na čas krinku s lica i umirućoj Kozici priča svoju životnu priču, priču o kneževskoj kćeri zaljubljenju u mlada tuđinca koji je svoju ljubav platio glavom, a ona ostala sama s uspomena mladosti.

Ovo Vojnovićevo približavanje njegovih gospara pučanima čini nam se prazno i šuplje, jer komu i zašto sada treba priča ostarjele neudate vladike i što ona može izmijeniti u Aničinom udesu. Dobro je znala gospođa Ane što mori njenu Kozicu, znala je svog nećaka Jera i njegove riječi upućene maloj Anici, znala je kako su s njom postupali kad se zagledala u mladog časnika, pa ipak sve je pustila da ide svojim tokom, sve je pustila slučajnosti, a sada pred samu smrt bolesne i zaljubljene djevojke sjeća se mladosti i sjedina, tješeći Anicu svojim zlim udesom, ali učinila nije ništa. Kneževa kći gospođa Ane Nikšinića ne bi mogla dozvoliti da se njen plemeniti nećak okalja u ljubavi s jednom kozicom.

Vojnovićevski zamišljeno gospodarstvo opet se pokazalo u svoj svojoj »veličini«, zapravo ništavnosti. Egoizam, naduveni ponos i odbacivanje svega što nije gospodsko učinili su vlastelu suvišnom mnogo prije od momenta kada će »nošeni od fakina« poći put Mihajla. Tobažnja veličina odricanja u biti nije ništa drugo već negiranje svega i zatvaranje

očiju pred onim što se događalo u Dubrovniku nakon pada Republike. Kad umiru gospari, mogu i pučani.

Maškarata starih »kundurica« samo je na čas pred skoro usnulom djevojkom pokazala svu prazninu goparskog življenja, u kojem ni vlastiti jad ili promašeni život ne smiju izići ispod krinke koja se uporno nosila u slavu prošlosti.

Vojnović ne bi bio ono što jest kada njegovi gospari ne bi živjeli u prošlosti i za nju samu, ma koliko nam to izgledalo iluzorno. Draž starih stvari i ostarjelih gopara opčinila je pisca i on nije u stanju da joj se otme, pa spuštajući se iz potkrovlja u »kamaru od posjeda« sve se više gubi dramatičar realista ustupajući mjesto liriku i simbolisti.

Kasno februarsko sunce »zapalilo« je Placu »žeženim zrakama«, a sure fasade palača pokrivene patinom sjaju se kao da su bakrom prekrivene.

U salonu Nikšinica, gdje skoro cijelog godišta caruju osjenač i Đivin prut, sve blista pod zrakama zimskog popodnevnog sunca. Stijene salona presvučene damastom, portreti gopara i gospođa, svijećnjaci nad kaminom u stilu Luja XV, stara nosiljka u kojoj se nekada ceremonijalno odlazilo u Dvor, slike s pastoralnim motivima, kičena venecijanska ogledala, teške brokatne zavjese, jednom riječju vas onaj dekor bez kojeg gospari ne bi bili ono što jesu, barem kako se to činilo gospodaru Ivu, kao da su oživjeli pred nama cijeli taj svijet mrtvih stvari, dočaravajući nam veličinu i slavu onih koji nisu više živi, ali zbog kojih su zadnji gospari onakvi kako ih zamišlja Vojnović. Kao i nekada u doba dok je još gospodar knez vladô, na prozorima goparskih palača pojavit će se vlastela u svečanim odijelima djedova ili baka, samo ne više da prate »procesijun« na Korosante ili na dan svetoga Vlaha, već da pozdrave maškaranu Placu.

Ma koliko conte Vojnović bio zaljubljen u svoje gopare i gospođe što svojim odricanjem ostaju vjerni prošlosti, onaj drugi Vojnović »koji je svoju dušu zapisao dramu« ne bi mogao zamisliti zadnji dan poklada bez tog dekora na prozorima dubrovačkih palača, pretvarajući ih tako iz subjekta prošlosti u ridikolozi objekat suvremenosti sredine prošlog stoljeća, izazivajući buru smijeha raspojasane maškarane Place, u stvari onih koji su zaboravili i na Republiku i na njene gopare kao vladare, kojima je u tom zadnjem pokladnom grču bilo jedino stalo da se zabave.

Odjednom kao da je salon oživio, kao da su dvije stare dame izišle iz okvira svojih tko zna kada naslikanih portreta i zakoračile tim začaranim sjajnim ambijentom daleke prošlosti. Pred nama su gospođe Nikšinice, gospođa Jele i gospođa Ana u krinolinama svojih nona. Kao da je život davno prošlih goparskih vremena ušao ponovo među sve te lijepe i mrtve stvari, ali samo na tren, jer samo pogled u ogledalu dovoljan je da Nikšinice vrati u stvarnost i da shvate tko su i gdje su. Godine, bore, sjedine — to je ono što je Nikšinicama ostalo, uz uspomene mladosti. Jedna — udata za starog muža, »kokotića od poklona«, kako ga je nazvao gospodar Ivo, koji će svoju Jelu nakon par godišta sretnog braka ostaviti jer je prešio put Mihajla, druga — zaljubljena u nekakva Čeha austrijskog ofičala kojeg je gospodar »Čaće« dao premlatiti pa je uskoro izdahnuo u Ošpedalu, to su uspomene iz mladosti dubrovačkih vladika Nikšinica. Sve ostalo je dekor, maska, licemjerstvo, jer kako Vojnović točno primjećuje — Eto! Niko je ne vidi — a sved je nosim — (moretu) kaže njegova gospođa Ane⁸, jer gospari ni sebi samima ne smiju priznati istinu ako ona krnji vojnovićevski ideal gospodarstva. Nikšinice ceremonijalno prilaze prozorima i pozdravljaju maškaranu Placu, jer običaj je običaj i održavati se mora, bez obzira što život donosi ili odnosi.

To što je njihov život jedna pustoš, što u potkrovlju umire Kozica skršena sušicom — što se gasi jedan život prije no što je u stvari i počeo — sve to nije razlog da se pred svijetom ne učini ono što se smatra držanstvom gopara.

Konačno, što se koga tiče kako je kome u duši, koje ga misli more i razdiru, što ga boli i tišti. Za svijet oni su ono što njihove maske pokazuju, a što se krije ispod obrazine, to je pak njihova goparska stvar. Gospođe Nikšinice su »dećidale« da još jedanput ožive stare običaje zadnjeg dana poklada, »maškarate njihovih starih«, da se barem na čas, u iluziji prošlog, dočaraju vremena koja su se u nepovrat izgubila.

Krinoline, ogledala, slike, brokati i damaški, svijećnjaci i stari namještaj, za Vojnovića su živi svjedoci prošlosti i slave i on ih svojim staračkim zanosom vraća u »život«, kao da se ništa nije izmijenilo oko stvari i u glavama gopara od onog dana kad su vlastela misleći samo o sebi i svojim pravima radije prepustili Grad Frančezima, nego da im u Senatu sjede pučani. Kao da je pjesnik oživljavanjem mrtvih stvari i prošlosti želio odagnati istinu goparske stvarnosti nadošlog vremena.

Kroz tih pedesetak godišta većina je gospara rasprodala zlato i ponos, ime i kćeri, pa oživjeli salon u maškarama nije ništa drugo do li sjajni funero bez odra i mrtvaca, fakina i čempresa sa Mihajla, ali zato sa živim gosparskim kadaverima bez duže i krvi. Čini nam se da upravo u toj suprotnosti između pjesnikove imaginacije i stvarnosti treba tražiti vrijednost ovog zakašnjelog Vojnovićevog teksta, gdje se stalno sapliću gospar i dramatik u ličnosti ovog našeg umjetnika.

Vojnovićevi gospari mogli su još »batit partu« svojih starih ili iza zatvorenih vrata svojih palača ili na »funjestrama« svojih saloča u vrijeme od poklada. U njima više nitko ne vidi vladarice već ostatak nečeg što je prošlo.

Smijeh što se prosipa Placom pri pojavi Nikšinica na prozorima čačinog im placa, dobacivanja i grohot što zapljuskuju prostor pred Orlandom i Divonom, jasan su dokaz da su stara vremena prošla i da nekoć moćna vlastela služe samo za uveseljavanje puka u raspusnoj pokladnoj igri, ili pak kao oriđinali u svakodnevnom životu Grada. Marčaju u pjesnikovoj imaginaciji Maškarate gospara antikijeh, Paljača i Pjerota, Arlekina i Pulčinel, defiliraju gosparske velate pred znatiželjnim strancima i raspojasanom Placom, poprimajući dimenzije grotesknosti u sudaru dvaju Dubrovnika, onog propalog 1806. od kojeg su ostale gosparske velate (zahvaljujući osjenču i godišnjicama) i onog filistar-skog sitnoburžijskog Dubrovnika iz 1850-ih godina, učmalog i ustajalog u žabokrečini austrijske provincijske i gomnarske sredine. Svijet rada i truda sada kao i prije bio je samo promatrač događaja, a problemi starih gospara i nove gospode zanimali su ih samo ako su zadirali u njihove životne tokove. Obespravljeni od prvih i eksploatirani od drugih, ugnjetavani od domaćih prije, a sada od stranih vlastodržaca, pučani su imali dovoljno briga, pa su gosparske preokupacije prepuštali gospodu.

Ovu dimenziju i slojevitost Vojnovićevog teksta, ili bolje rečeno njegovih dijelova, najčešće su zanemarivali i kritici i režiseri u pri-stupu *Maškaratama*.

Na »finimentu« pošto su se maškarani gospari u salonu Nikšinica »naprdeli« o dvoglavom orlu i tabeli na Dvoru, ma kako to izgledalo paradoksalno u odnosu na prošlost, svega nakon pet desetljeća od pada Republike ono što bi gospari »ćeli rijet Cesaru kad dođe u Grad« riječi su Rafa Šarića, veramente unuka jednog od kmetova gosparskih nona. Nema više ni vlastitih misli u tim gosparskim moždanima kako da

odbruse tuđincu zavojevaču. Tisućugodišnje vladanje iscijedilo im je i misli i volju, pa je bilo indiferentno tko će prvi doći pod mire Grada da vlastelu slijepu i gluhu za društvene promjene nastale u Evropi na prijelazu stoljeća pošlje spat. Ono što je shvatio Orsat i vidio gospar Lukša za druge je bilo »sakrilegio«. Vojnović i sam gospar, slavitelj starog, pjesničkom intuicijom i snagom svog talenta, lomeći se između osjećaja i razumom shvaćenog povijesnog toka, otkrivao je uzroke pro-pasti vlasteoskog Dubrovnika i s bolom i gorčinom izricao presude svojim gosparima. Zato njegov Orsat i Lukša govore ono što Vojnović pisac misli.

No gospari ko gospari »balali« su u »maškarama« i prije i poslije poklada, ne mareći puno za ono što se zbivalo. Kao da im gospar Ivo zavidi na toj njihovoj sposobnosti transformiranja, jer uza sve ritu-alno odricanje od rađanja robova, pored svih predbacivanja jedno-glavom i dvoglavom orlu, njima se živjelo, plandovalo i »balalo« — glavno je bilo da im se ostave njihove privilegije i eventualno doda poneka nova titula grofa ili barona. Rijetki su svemu tome novom obrnuli »škinu«, povukli se u svoje domove ili vile čekajući kad će i njih spustiti pod čemprese. Većina je pak na ovaj ili onaj način nastavila »balat«, svejedno da li u Dvoru ili u sali Bačić, u salonu ili na traci, neki staru dubrovačku kontradanzu, a neki — un ballo allà Ungherese.⁹

U vrtlogu maškaranog komplimentavanja, balanja i smijeha, minueta i gavota, dijalog gospođe Jele i Ane o zadnjim željama umiruće Kozice ma koliko izgledao dramatičan, u biti je prazan. Sve je gola gosparska gesta, jer uza sav taj gosparski ponos i držanstvo, dok se u salonu »bala« i hihišta, gori se ispod kupjerte umire. Ta gosparska dvojnost gospođe Jele i Ane, koje smijehom potiskuju bol, a razdraganim čavrljanjem guše užas — kako to želi predstaviti gospar Ivo — nama se čini neujverljiva. Kakve pak veze ima poljubac Jera s nesuđenim poljupcem furestog oficijalica što se našao u Gradu i zagledao u mladu Nikšinicu? Pisac može vjerovati kako žrtvuje gosparski ponos Jera kada ovaj po-klanja svoj cjelov umirućoj djevojci, ali da će to donijeti smirenje nje-govoj gosposdi Ani i jadnoj Kozici Nikšinica, teško je prihvatiti.

Kao da je piscu ponestalo snage dramatika pa on puzi u bolećivi sentimentalizam, motiviran jedino veličinom gosparskog držanstva. Ali kada gospođa Ane istinu o njihovom življenju glasno izgovara: ... »spo-meni se, hoću da me razumiješ, Jele! — Tebe dali nemoćnome starežini

za dinare — mene ubili nesuđenoga za zloću. — Ne vidiš li kakve su nas učinili? — Dvije jadne, stare, ridikole sidelice!«,¹⁰ onda je to dramski snažno i uvjerljivo. Jer, kada samo na čas pisac skine s lica krinku nošenu godinama, gospođa Ane pokazuje svoju ogoljelu i ojadenu dušu, svoj bol i jad, na što u stvarnosti gospari nemaju pravo, i takav piščev zahvat dovoljan je da djelu vrati dramatičnost i istinsku životnost.

»Gospođa Ane: Grijech je ubiti život drugih, kako su naši stari ubili naš. — I zato nas nema — i neće nas više bit ni na dan uskrsnuća od mrtvih.

Gospođa Jele: Muči! — Neću da tako više govoriš! — To su fantazije — tvoji romantičizmi ludi...«¹¹

Pojava Jera maškaranog od Pierrota unosi novi val živosti u salon Nikšinica. Gospara Jera »zaljubljenog« u malu Anicu mora podsjetiti tetina djevojka da je Kozica na umoru. Riječi izgovorene prošlih poklada jedino su lijepo u sjećanjima turbekulozne djevojke, riječi koje i sada gospar Jero dijeli u pregrštima maškarama u salonu tetaka, neumorno i »falso«.

Prošla je cijela godina dana kako je u pokladnoj igri, ponesen blizinom mlade djevojke, gosparski sin izlio svoja čuvstva Kozici svojih tetaka. Djevojčica, kojoj su to bile jedine tople riječi, drugih nije znala, a majčinih ne pamti, u dugim zimskim noćima, u bunilu tuberkulozne ognjice, prisjeća ih se i zanosi se njima, ne shvaćajući što je to što se ispriječilo između vlastelina i kmetske kćeri, prepuštajući se čarima priča mladog gospara i Lera: Bit ćeš moja!

Daleko od stvarnosti gosparsko-kmetskih odnosa, ne poznavajući stoljetnu naklonost vlastele prema lijepim i mladim godišnjicama, povjerovala je Anica riječima gospara Jera, predajući se bolesnim sanjama. Prolaze dani i mjeseci i dok bolest nagrizi njeno slabašno tijelo, a čežnja ispija mladu dušu, Jero se ne pojavljuje.

Ušavši u život male Kozice, unijevši u njenu dušu nemir naslućene ljubavi, kroz dugo godište on se nije ni jednom sjetio djevojčice što pod kupljem tetaka čami i vene. Kao da se tog godišta ništa nije događalo što bi ga i slučajno moglo dovesti u »vizitu« teti Jeli i Ani. Dolaskom poklada i Marinom porukom prisjetio se gospar Jero svog »ljuvenog jada« te hita da sazna što se zbiva s malom Anicom. Sašla kada je konačno došao, Jero »gine« s riječi punih ljubavnog žara, zapravo u jednoj tipičnoj vojnovičevskoj tiradi, bljutavo sladunjavo i izvještačeno, otkriva čitaocu svoj pravi lik gospara-gomnara.

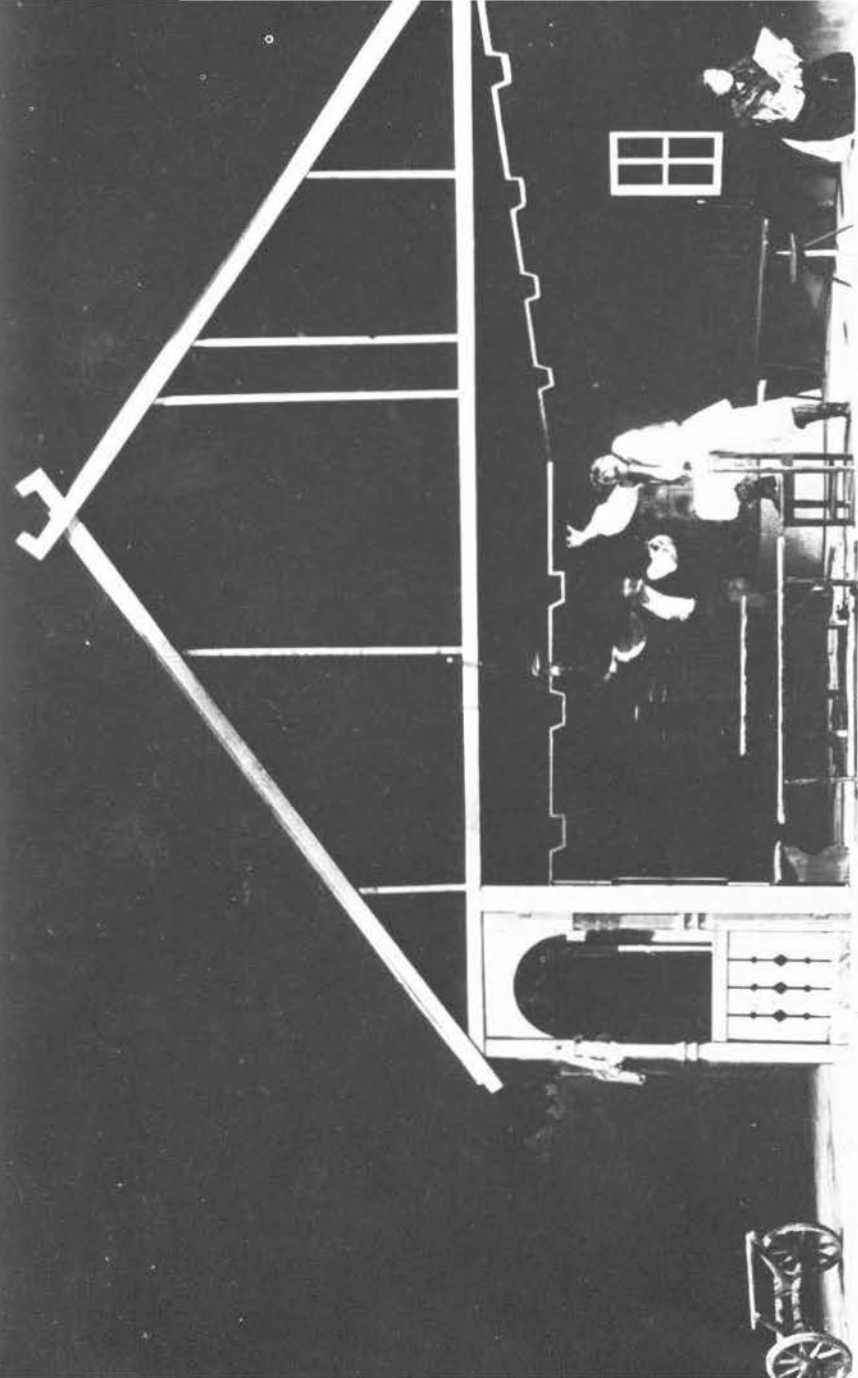

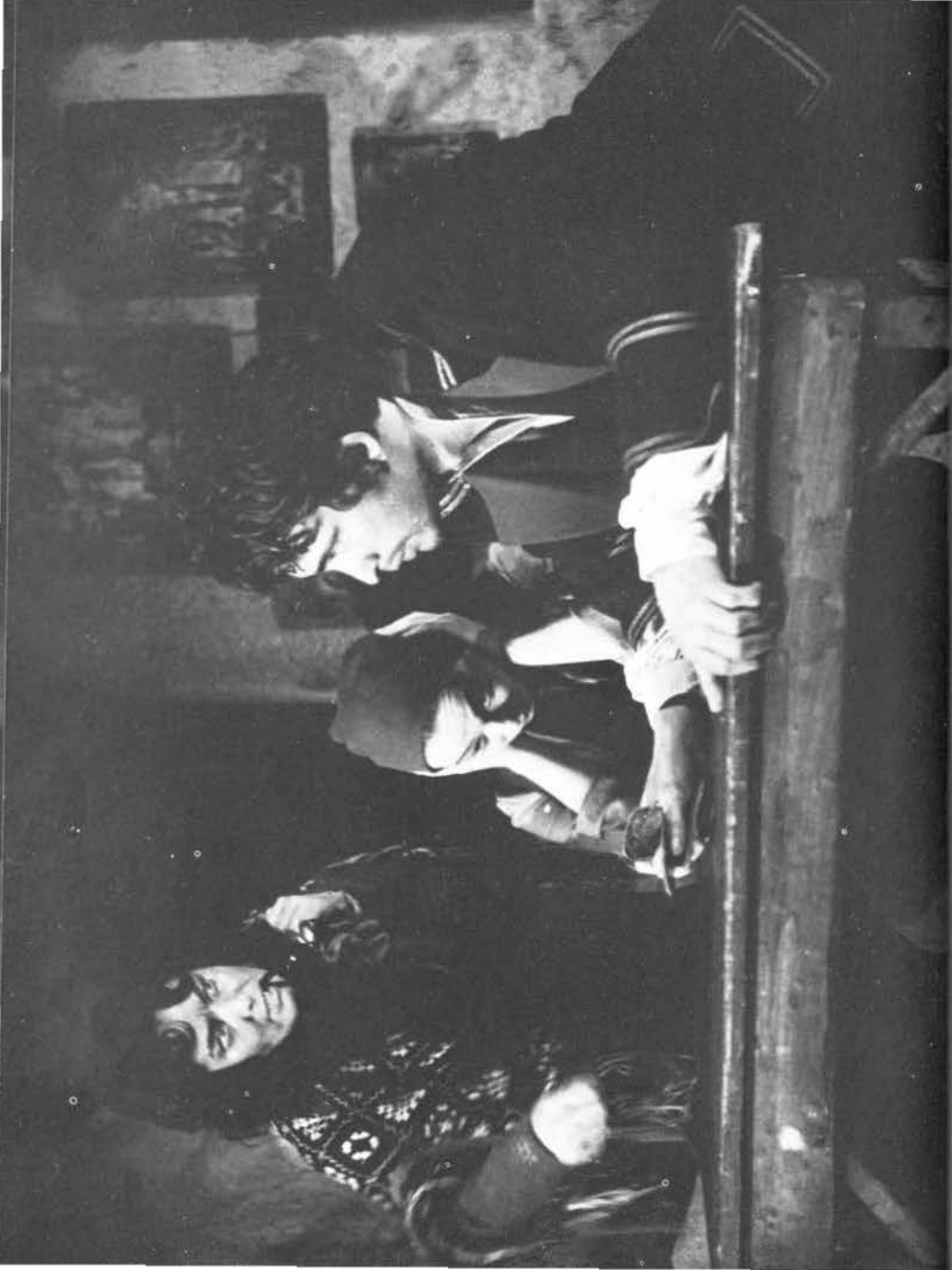

HASANAGINICA Zagreb

Fot. Šimić 1989.

Pišući o *Maškaratama*, A. B. Šimić je svakako najbolje okarakterizirao ovaj Vojnovičev lik: — Ne sjeća li to na hrvatsko pjesništvo prije dvadesetak godina, kada su današnji bankovni direktori i slična gospoda toliko čeznuli ah! za eterskim visinama i uvjerali da mogu živjeti samo gore kod bajnih zvjezdica? Kako je to bio običaj u lirici tog vremena, taj Vojnovičev Jero je i patriot, rasklicavši se uz tu sluškinju, uz dragu koja mu biva leš, o verigama koje će se jednog dana raskinuti i s Hrama Slobode (kneževskog dvora) biti skinut žig sramote, dvoglava tičina (habsburški orao)... Ja ne volim gledati kad netko prevrće očima od uznesenja ni pred čim a kamoli pred kakvim starim stocem, ogledalom, ili suknjom kakve prababe.¹²

Izričući sud o Vojnovičevom Jeru smatramo da je A. B. Šimić zaista u pravu, ali svakako pretjeruje kada taj sud o jednom liku prenosi na cijelo djelo. Nije to samo bunt mladog pjesnika prema gospodaru Ivu, već i nepoznavanje onoga što se zove dubrovački milje, a bez čega je nemoguće suditi o Vojnovičevim djelima s dubrovačkom tematikom.

U stvari, ta famozna Jerova ljubav prema maloj Kozici nije ništa drugo nego zanos mladog gospara i da je mogao, bio bi je on odmah »blagoslovio« poput svojih starih, čuvajući tako i dio pradjedovskog držanstva, da se to dalo; ali nakon jednog maškaranog bala, tko da se sjeti male Kozice i to još u kući tetaka Nikšinica; tko da cijelog godišta misli o mladoj godišnjici kad je sav zaokupljen sudbinom Grada i njegove (zapravo njihove) slobode, jer, na finimentu, gospari u sužanjstvu mogu ljubiti samo svoj Grad, svoju vlasteosku zemlju i mrtvo tijelo svoje matere, kako to misli gospar Ivo, odnosno kako to »detava« gospar Lukša.¹³ Osokoljen tetkinim riječima, leti zaljubljeni Jero put potkrovlja da nade lovoriku za svoj pjesnički vijenac, lovoriku što je gospođa tete čuva za »kotonjatu«? Jele i Ane, uhvativši se za ruke, starački čedno, tronute Jerovom žrtvom, pisac završava drugi čas svog pokladnog scherza sa jednim bolećivo sentimentalnim i »altro che« zakašnjelim — SELE. »Urnebes zahara, cvijeća i vike s ulice; zavjesa hitro pada«.

U potkrovlju Nikšinica sve je mirno i tiho u iščekivanju Aničinog gašenja. Bolest i luda čežnja dokrajčili su život male Kozice. Zadnjim snagama Anica bi htjela još jednom u kolo, da u pokladnoj igri vidi svog Pierrota, čuje još jedanput njegovu riječ, ne vjerujući da je svemu kraj.

Među starim odbačenim predmetima, po »škatulama« i škrinjama traži Mare svojoj Malici djevojačku opravu gospođe Ane što tu leži godištima, da bi obučena od vile sišla doli i »zabalala« s Jerom.

Nalik na skršenu biljku živi mala Konavočica svoje posljednje časove. Blijeda i ispijena od dugotrajne i opake bolesti, ne doživjevi ničeg lijepog i nježnog za čim žudi mlado djevojačko srce, razmišlja mala Anica o svom životu. Služba u gospođa Nikšinica, slika mrtve majke i nekoliko riječi gospara Jera sve je što je doživjela. Velikim krupnim očima gleda mala Kozica taj svijet potkrovlja, instinktivno naslućujući kraj svog životnog puta. Gasi je jedan mladi život a da još ni započeo nije. Tople riječi stare i dobre Babe i riječi svećenika ne mogu umiriti ni dušu ni tijelo mladog bića osuđenog da u životu upozna samo bol i tugu.

»Anica: — Znam — zla sam — jes! — i bog je došao i nije me smirio! — Ah! da ti znaš što mi se sve tu vrti u glavi — što mi noktima srce čupa.

Mare: Anice!... dušo!...

Anica: Zašto? — zašto? — pitam sve i svakoga. — Nijesam još ni života vidjela — nemam ni uspomena — osim one majčine glave na odru — — i njegovu dobru riječ — lani — u igri...

Mare: Čerce — — — —

Anica: ... a čela bih zagrliti vas svijet... da plačem... da se smijem... da se igram... da odletim!... Ah! nemam riječi — ne! — ne znam kako se govori kad se čuti što ja... Oh! babe — babe moja! — drži me — čuvaj me — ne daj me!«¹⁴

Boji se mala Anica onog mračnog i nepoznatog što dolazi, a ona je sama, bez igdje ikoga. Nema uz njeno uzglavlje ostarjele majke da je tješi i kara, da joj utjehama i nadama ispuni zadnje časove života.

Dive i Mare htjele bi u tim zadnjim trenucima odalečiti smrt od svoje Malice. Nemoćne pred onim što neminovno slijedi, u čudnom grču izbezumljenosti od bola, ludom igrom poskočice odvlače misli bolesne Anice od ponora smrti. Vrte se djevojke Nikšinica, balaju i poskakuju dok i Malu igra ne ponese, pa se i ona vinu i zapleše, zavrti se i klonu izmoždena sušicom. Kao cvijet obasjan jutarnjim zrakama sunca pridigla se Anica i zaigrala, ali samo na čas da se odmah zatim sruši nemoćno na stolac, kao da je nagli zamah ludog vjetrića skršio nježan cvijet.

U tom prkosu bolesnom tijelu i trganju iz zagrljaja smrti rano uvele Kozice, Vojnović će poći još jedan korak dalje i izreći istinu o

drugoj strani medalje toliko hvaljenog običaja držanja kozica. Za vlastelu to je dio njihovih prava bez kojih bi ih vrag bio odavna odnio,¹⁵ ali za pučane to je bilo ubijanje mladosti, kraćenje prava na život, na radost i ljubav.

»Džive:... — Lasno meni?! — Što ti znaš, ludno, kako mi je? — Lasno tebi staroj! — Sagnula si, pa si upiždila travu kako ovce — a mi mlade, silovite, spravne kako zemlja u pramaljeću, da nas sunce poljubi — od puste mladosti nasmijemo se i zaplaćemo.«¹⁶

U grozničavoj trci s vremenom oblači Džive malu Anicu za njen zadnji pokladni bal, ne dajući mislima da se roje i grizu srce umirućoj djevojci. Oblače Kozicu u djevojačku opravu neudate kneževe kćeri, sa velom kao paučina, zlatnim župskim mačem u kosi i zelenim pojasom nadanja(?). Nije to više rumena »Primorka« što jedva čeka da zabala, pred nama je vila što čeka djevere smrti.

Zadnji traci sunca dok dodiruju vrh zvonika i svetog Vlaha, Anica zadnji put gleda plavetnilo neba i kameni kip zaštitnika Grada, a s Place dopire žamor posljednjeg pokladnog ludovanja.

U bunilu zadnjih trzaja života čuje Anica Jerove riječi: — Bit ćeš moja — i tek sada kad je sve već dospjelo, kad nedostaje još samo opijelo, dolazi zaljubljeni Jero, »mali pjesnik«, neput gospođa Nikšinica, maškaran Piernot, da svojim riječima utješi umiruću Kozicu, da učini djelo od pregatorija i to upravo sada kada je svemu kraj, kada nema straha da bi se goparska čast mogla ukaljati u ljubavi s Kozicom. U svojoj patetičnoj tiradi šara Jero o svojoj ljubavi, o slobodi, o letu ka zvijezdama, o svom okamenjenom snu, o razgovoru kamenja, jednom riječu govori »zaljubljeni gospodar« o svemu i svačemu. Vojnovićev Jero može misliti i kao Deša i kao Pavle, ali sve je to puko goparsko naklapanje, jer konačno, što umirućoj djevojci treba da znače ta noćna lutanja mladog gospara usnulim Gradom i tepanja Dvoru i Gospi, mirima i moru. Plakala je mala Kozica cijelog godišta, ali tko će znati što je sve zaokupljalo maštu malog maškaranog pjesnika, koji razumije bol kamenog grada, a ne vidi i ne razumije tugu zaljubljenih bolesnice. Blagosilja sada Jero dane poklada, jer sada može slobodno s krinkom na licu »otkrivati« svoja čuvstva.

U stvari ne plače Jero nad sudbinom umiruće Kozice, već nad sudbinom svoje propale klase, razvlaštene i prodane, rida on nad sudbom Grada, koji su mu djedovi prepustili Korzikancu, brinući se za sigurnost vlasite kože.

Zove mali pjesnik (u stvari ostarjeli Vojnović) Anicu na let u visine, daleko od mračne izbe potkrovlja u poklade nebesa, gdje će njih dvoje biti sami, neumrli?

Umorni gospodar Ivo pada opet u sentimente i crta nekakav svijet imaginarne slobode i sreće i to ovoga puta za malu Kozicu i maškaranog gospara Jera. Još jednom izgubio se dramatik, a javio bolećivi starac zaljubljen u stare stvari i svoje gospare bez snage (umjetničke) da makar sada u grču djevojačke smrti učini svog Jera čovjekom od krvi i mesa, oslobođenog imaginarnog gosparskog ponosa. Umjesto toga slušamo Jerovu žalopojku o nekakvim nadama i Vojnovićevu »prdilokvenciju« o gosparskim opsesijama. Kod odra umiruće djevojke otkriva Jero svoju skrivenu ljubav prema mrtvom Gradu, naklapa o šapatu mora i mrtvih dzanja. Kakva su to vrata što ih Vojnović otvara nemaškaranoj mladosti našoj?

»Jero: ... — Ah! — u očima mojim gledaj zlatne pome što mahaju vječno pramaljeće — a sve tice krilima od ognja pjevaju nam svadbenu pjesmu ...«¹⁷

U hropcu smrti Anica vidi djevere svoje. Dolaze Zelenci po mladu dok mladost pjeva staru kolendu: »Čestito Vam, Vlašići«, vraćajući nas životu, onom doli na Placi, kojeg ništa zadržati ne može, ni gopari i njihove ljubavi, ni smrt male Kozice.

»Gospođa Jele: Mare!... Džive!... Neću plača! Bolje njoj nego nama. — A ti, Džive, uduni pepelom ognjište. — Bila je naša.«¹⁸

(Daleko pjevanje, klicanje na Placi: Maškare!... Maškare! — Jero nestao kao i vas oni pokladni jad.«¹⁹

Ponovnim vraćanjem izvoru svoje inspiracije, Vojnović u stvari izvršava svoj dramski opus. Sve ono što će on napisati poslije *Maškarata* može biti zanimljivo za povjesničara književnosti, koji će u tim tekstovima nalaziti nove poticaje ili utjecaje na Vojnovića, ali za ocjenu njegovog djela neprolazne vrijednosti, sve to, nastalo u ovoj fazi, može biti isključivo više ili manje zanimljivo. Izuzetak je »*Prolog nenapisane drame*« sa svojim pirandellovskim elementima, zanimljiv kao dokaz Vojnovićeve želje da ide ukorak sa dramaturgijom vremena i ne padne u zaborav.²⁰

Pokušavajući rezimirati ono što je osnovno za *Maškarate ispod kuplja*, želimo podvući da se istinska drama zbiva ispod kuplja, gdje u jednom

vremenskom slijedu završavaju životni puti dubrovačkih djevojaka (sluškinja) zajedno s odbačenim, gospodarima nepotrebnim, starim stvarima.

Sudbina tuberkulozne Anice, starost nemoćale i radom iscijeđene Mare, mladenački prkos Đive — prije konačnog povijanja pred sudbinom — samo su tri varijacije na temu sudbine gosparskih godišnjica. Slika života u prostoru »ispod crepovlja« fascinirajući je živa i realistična, dana sa »patinom« tuge i bola, sjete i mirenja s udesom života. Štimung tavanskog ambijenta, odricanja i umiranja, uzaludnog nadanja i romantičnog čeznuća za običnom ljudskom srećom, dani su zaista majstorski.

Arlekinsko ulijetanje Jera u krug potkrovlja sa svojom izvještačenošću, patetikom i blagolagoljivošću samo šteti vrijednosti ove pokladne igre, u kojoj bi dramatičnost bila još dublja da ga gospodar Ivo ni u samrtničkom času male Kozice nije uveo u ambijent potkuplja. Slavitelj gospara i njihovog držanstva ipak nije mogao nedramski razriješiti ovaj splet odnosa u potkrovljima vlasteoskih kuća, pa sve njegove izjave o jedinstvenosti običaja držanja kozica²¹ treba ipak shvatiti kao dio gosparske poze i geste, koju će sam tok dramske radnje do kraja odbaciti.

Ono što se zbiva u salunu i kamari od posjeda Nikšinica, kao i ulaženje gospođa u svijet potkrovlja (običaj je bio da se djevojke pozovu sa dna skale koja je vodila »gori«) sa — maškaratom kundurica — odnosno sa melodramskim i sladunjavim pjevuckanjem gospođe Ane i pričom iz mladosti u času smrti male Kozice, nije ništa drugo nego dio tog gosparskog držanstva, gosparske »brige« za Kozicu. U svemu tome mi ne nalazimo ništa više od gosparsko-kršćanskog čovjekoljublja, zapravo brige o bližnjemu prema postulatima tisućugodišnjeg vlasteoskog vladanja.

O tobožnjem približavanju gospara pučanima smiješno je i misliti. Podjednako to vrijedi za Nikšinice i Jera, kao i za sve Vojnovićeve gopare.

Nerijetko u takvim sličnim postupcima lako je uočiti gosparsku svojeglavost; takvi su postupci gospođe Ane, no vlasteosku ćudljivost ne bi trebalo miješati s međuljudskim odnosima između prepotentne gopode i uzapćenih kmetskih kćeri, osuđenih na doživotno ropsko služenje patricijatu u starom Dubrovniku.

Kada gospari ponosno gladauju i umiru u samoći svojih palača,²² onda je to zaista vrijedno pijeteta. Duboko je tragična bila sudbina tih ljudi koje je vrijeme u svom hodu ostavilo za sobom, a oni u svom ponosu, pa makar i vlasteoskom, ostaju dosljedni idealima svoje umiruće klase. Kakvog je to imalo smisla, pitanje je za sebe, no svakako je vrijedno divljenja pregaranje ljudi koji radije idu u ništavilo smrti nego da u odricanju od svojih ideala, bili oni i klasni i apsurdni, padnu na nivo tuđinskih čankoliza.

U *Maškaratama* Nikšinice balaju i divertiškaju se, a tobože im je stalo do njihove Kozice. Vojnović i to želi prikazati kao dio gosparskog ponašanja,²³ ali nama se to čini više nego nehumano, pogano i gosparski prepotentno. Valjda je i bol za umirućom Kozicom, pa bila ona i gosparska, dio ljudskog u čovjeku, stoga začuđuje pisac kada i na tome pokušava graditi nekakvu izuzetnu uzvišenost svojih vladika, koje ni životne nedaće, gosparske ili kmetske, ne mogu izbaciti iz njihove nadnaravne ravnoteže.

U takvim momentima Vojnović može biti samo smiješan, jer time u biti degradira svoje likove gospara.

Kao i u ranijim dubrovačkim tekstovima, tako i u *Maškaratama* Vojnović sa svega nekoliko poteza pera umjetnički uspjelo, živo i upečatljivo donosi neke svoje likove. Koliko manje pažnje posvećuje Vojnović likovima Džive i Mare u odnosu na likove gospođe Jele i Ane, a kako su upravo ta dva lika životno uvjerljiva, plastična! Kao da baš ti likovi u Vojnovićevim dramama žive izuzetno intenzivno, rekli bismo. punije od ostalih. Zanimljivo je da su to skoro redovito likovi pučana, manje cizelirani, a ipak cjelovitiji.

Od pojave prvih Vojnovićevih djela pa sve do posljednjih, dio kritike predbacivao je piscu tobožnje pretjerano unošenje lokalnog govora. Sasvim je razumljivo da je to Vojnovićeve drame činilo manje razumljivim u nekim sredinama, ali bez tog jezičnog kolorita ove dramske freske bile bi blijede i beskrvne. Malo je pisaca posvećivalo toliko pažnje skoro svakoj riječi u svojim tekstovima, kao što je to činio Vojnović. Moglo bi se reći da je u tome u izvjesnom smislu i pretjerivao, jer ne samo u brojnim rukopisima prije štampanja, već i u prepravkama za ponovna izdanja svojih djela, Vojnović je neumorno dotjerivao svoj jezik i stil, zamjenjivao jednu riječ drugom, nastojeći da u djela unese najtipičnije osobine dubrovačkog govora.²⁴

Predbacivanja za tobožnje makaronstvo u jeziku moguće je shvatiti samo kao manjkavost onih koji nisu u stanju osjetiti ljepotu dubrovačkog govora, njegovu muzikalnost i melodičnost, što je bitan dio Vojnovićevog umjetničkog ostvarenja u njegovim dubrovačkim djelima, pa tako i u *Maškaratama* ispod kuplja.²⁵

Najbolja potvrda muzikalnosti Vojnovićevih tekstova upravo su autorova čitanja djela u Zagrebu, Beogradu i Dubrovniku, koja su otkrivala ne samo pjesnikovo umijeće u oživljavanju likova njegovih drama, već su istovremeno dočaravala publici svu melodičnost, kolorit i ljepotu dubrovačkog govora u umjetničkoj obradi pjesnika *Maškarata*, *Prologa*, *Trilogije*...²⁶

Za gospara Iva *Maškarate* su bile najpoetičnija njegova drama, što će potvrditi i brat mu Lujo i što još pamte stariji Dubrovčani, koji su bili u kontaktu s pjesnikom.

Vojnovićeva ljubav za njegove *Maškarate*, zadnje djelo o prošlom i pomalo zaboravljenom Gradu, nastala u danima gruške čamotinje, sasvim je razumljiva. — Nostalgija, dakle, za ljepotom prošlosti u postoi i praznini sadašnjiv vremena²⁷ — kako zaključuje Haler. Dubrovnik nakon povratka iz Francuske, potucanje po hotelskim sobama, nesigurna egzistencija, odsutnost sa pozornica u poređenju s ranijim vremenom, bježenje od svega novog u Dubrovniku nakon prvog rata, samoća i godine, sve je to tjeralo pjesnika u svijet prošlog »i što se nigda više ne vraća?! Ta' ne vidite li da se i na Mihajlu već sijeku čempresi!« (iz pisma Haleru).²⁸

Upoređujući dubrovačko-vidovdansku svakodnevicu sa svim onim što je nestalo sa starim Dubrovnikom, prednost je svakako pripala onom prošlom, kome su vrijeme i zaborav oduzeli sve negativno, a neprilike vremena dodale samo pozitivno.

Vraćajući se Dubrovniku kao inspiraciji, Vojnović je iz perspektive zaboravljenog i nepriznatog pjesnika i mučenika, želio nastaviti tamo gdje je prije mnogo godina stao. Bila je to i ljubav prema Gradu, ali i saznanje da upravo na tom izvoru može vratiti svoje ime na daske naših pozornica, do čega mu je bilo i te kako stalo.

Okarakteriziravši *Maškarate* kao — tri čina jednog pokladnog scherza Vojnović je upozorio da ovaj njegov zakašnjeli dubrovački tekst nije građen kao njegove ostale drame. Pravih dramskih sukoba u tekstu nema, »Radnja se razvija u očito namještenim, iako kazališno vješto

zamišljenim prizorima²⁹ zapravo u sukobljavanju prošlosti i suvremenosti, u sukobu starog i novog.³⁰

Prisutnost tragike u sudbini Grada, njegovih gospara i njihovih godišnjica, izbija iz svakog retka *Maškarata*.

Ova lirska drama sa svojim štimungom podsjeća na postupak Čehova u Višnjiku. Mada se radi o dva pjesnička svijeta, u biti oba ova djela imaju mnogo toga sličnog, naročito u stvaranju štimunga prolaznosti, u žaljenju za onim što nestaje. Tuga za prošlim, za onim što je nekad bilo, za vremenima koja su sasvim različita od sadašnjosti, Vojnovićeva ironičnost, simbolika maski — svakako utjecaj Pirandella — popodne zadnjeg dana poklada, stare stvari i običaji pa ono živo prisustvo smrti i umiranja, stvarno i simbolično, sve se to ispreplelo u ovom dramskom scherzu, vremenski zakašnjeljoj drami dubrovačkog ciklusa. Oslobođene sukoba ličnosti, *Maškarate* su zaista lirska kronika o Gradu, prepuna rafiniranog artizma, sentimentalnosti i čiste poezije.

BILJEŠKE

¹ Ivo Vojnović: Pismo Dežmanu

² Narodna pjesma — Smrt majke Jugovića Vuk Stefanović Karadžić — Knjiga II strana 277. do 279.

³ Marijan Matković: Ivo Vojnović — strana 9 do 31. Pet stoljeća hrvatske književnosti — Knjiga 55.

⁴ Antun Barac: U povodu *Maškarata* Knjiga eseja — Zagreb 1924.

⁵ Ivo Vojnović: *Maškarate* ispod kuplja — Predigra strana 317 do 323.

Pet stoljeća hrvatske književnosti — knjiga 55.

⁶ Ivo Vojnović: *Maškarate* ispod kuplja — strana 326. Pet stoljeća hrvatske književnosti — knjiga 55.

⁷ Ibidem: strana 328.

⁸ Ibidem: strana 338.

⁹ Ivo Vojnović: *Allons enfants* — strana 241.

Pet stoljeća hrvatske književnosti — knjiga 55.

- ¹⁰ Ivo Vojnović: *Maškarate* ispod kuplja — strana 355. Pet stoljeća hrvatske književnosti — knjiga 55.
- ¹¹ Ibidem: strana 356.
- ¹² Antun Branko Simić: *Maškarate* i deklamacije Hrvatska književna kritika — Knjiga IX strana 135 — MZ Zagreb 1966.
- ¹³ Ivo Vojnović: *Na taraci* — strana 278. Pet stoljeća hrvatske književnosti — knjiga 55.
- ¹⁴ Ivo Vojnović: *Maškarate* ispod kuplja — strana 366. Pet stoljeća hrvatske književnosti — knjiga 55.
- ¹⁵ Ivo Vojnović: *Allons enfants* — strana 225. Pet stoljeća hrvatske književnosti — knjiga 55.
- ¹⁶ Ivo Vojnović: *Maškarate* ispod kuplja — strana 368. Pet stoljeća hrvatske književnosti — knjiga 55.
- ¹⁷ Ivo Vojnović: *Maškarate* ispod kuplja — strana 375. Pet stoljeća hrvatske književnosti — knjiga 55.
- ¹⁸ Ibidem: strana 377.
- ¹⁹ Ibidem: strana 377.
- ²⁰ Ivo Vojnović: Pismo Dimoviću — Gruž 18. XI 1924.
- ²¹ Ivo Vojnović: *Maškarate* ispod kuplja — Predigra strana 317 do 323. Pet stoljeća hrvatske književnosti — knjiga 55.
- ²² Ivo Vojnović: *Suton* — strana 262. Pet stoljeća hrvatske književnosti — knjiga 55.
- ²³ Ivo Vojnović: *Maškarate* ispod kuplja — strana 344. Pet stoljeća hrvatske književnosti — knjiga 55.
- ²⁴ Mato Lisičar: Predgovor *Dubrovačkoj trilogiji* — strana 4. *Dubrovačka trilogija* — Zagreb 1918.
- ²⁵ Frano Čale: Dva aspekta u stilu »*Dubrovačke trilogije*« O književnim i kazališnim dodirima — strana 311 do 322. — MH Dubrovnik 1968.
- ²⁶ Mirko Deanović: *Sjećanja na gospara Iva* »*Dubrovnik*« broj 3—4 za 1957. — strana 138—142.
- ²⁷ Albert Haler: *Novija dubrovačka književnost* — Ivo Vojnović Pet stoljeća hrvatske književnosti — knjiga 86. strana 73. — Matica hrvatska — Zora Zagreb 1971.
- ²⁸ Ivo Vojnović: Pismo Haleru od 28. VI 1924. — Gruž Mato Vodopić: *Tužna Jele* — Dubrovnik 1934. strana XIV do XVI
- ²⁹ Albert Haler: *Novija dubrovačka književnost* — Ivo Vojnović strana 71. — Pet stoljeća hrvatske književnosti — knjiga 86. Matica hrvatska — Zora Zagreb 1971.
- ³⁰ Raško V. Jovanović: Ivo Vojnović — strana 317. Institut za književnost i umjetnost Beograd 1974.